

Katarzyna Słojkowska, Michał Sadowski

Główna Biblioteka Lekarska im. Stanisława Konopki, Warszawa

NAJSTARSZE CZASOPISMO MEDYCZNE W ZBIORACH DZIAŁU STAREJ KSIĄŻKI MEDYCZNEJ GŁÓWNEJ BIBLIOTEKI LEKARSKIEJ

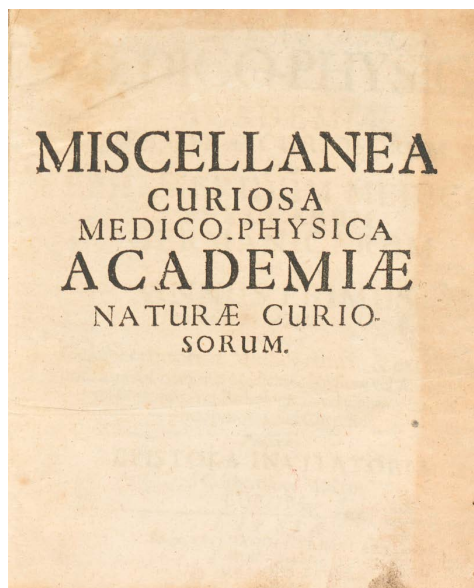
The oldest medical journal in the collection of the Old Medical Book Department of the Central Medical Library

W księgozborze starodruków DSKM GBL znajduje się wiele nowożytnych publikacji, obrazujących rozwój myśli naukowej – kształtujących się w tej epoce instytucji i form, które nierzadko funkcjonują do dziś. Ciekawym przypadkiem tego rodzaju jest zainicjowane w 1670 r. niemieckie czasopismo naukowe, ukazujące się na przestrzeni lat pod różnymi wariantami tytułu *Miscellanea curiosa medico-physica Academiae Naturae Curiosorum*¹ oraz *Ephemerides medico-physicae Germanicae curiosae*. Poświęcona mu została jedna z plasz wystawy „Gabinet osobliwości Głównej Biblioteki Lekarskiej im. Stanisława Konopki w Warszawie”, przygotowanej specjalnie na jubileuszową, dwudziestą edycję warszawskiej Nocy Muzeów. Nasza instytucja może pochwalić się posiadaniem ośmiu woluminów, zawierających w sumie dziesięć roczników czasopisma z lat 1670–1702.

Ten medyczny rocznik był organem *Academia Naturae Curiosorum* – stowarzyszenia lekarskiego, założonego w 1652 roku w Schweinfurcie przez kilku niemieckich lekarzy z doktorem Johannem Lorenzem Bauschem (1605–1665) na czele. Za swój główny cel członkowie towarzystwa naukowego postawili prowadzenie badań świata roślinnego, zwierzęcego i mineralnego. Owocem tych poszukiwań miały być szczegółowe monografie – każda poświęcona konkretnemu zwierzęciu, roślinie lub minerałowi i uwzględniająca jego lecznicze właściwości. Powstało ich jednak w początkowych

1 Taki tytuł czasopisma widnieje na karcie tytułowej pierwszego rocznika pierwszej dekurii czasopisma opublikowanego w Lipsku w 1670 r.

latach istnienia stowarzyszenia niewiele. Inicjatywa wydawania czasopisma wyszła od wrocławskiego miejskiego lekarza i przyrodnika, Philippa Jakoba Sachsa von Löwenheima (1627–1672) i stanowiła ważną część ambitnego programu reorganizacji Akademii². Powołanie rocznika miało ułatwić i przyspieszyć wymianę naukową poprzez publikację niewielkich objętościowo artykułów, przede wszystkim w typowym dla

Ryc. 1. Karta tytułowa pierwszego numeru czasopisma [w:] *Miscellanea curiosa medico-physica...*, annus 1, Jena 1670, GBL DSKM Sygn. 30,317

swojej epoki gatunku „obserwacji”³. Model wydawniczy czasopisma wzorowany był na brytyjskim *Philosophical Transactions*, jednak w odróżnieniu od niego *Miscellanea Curiosa* poświęcone były – jako pierwsze na świecie – wyłącznie zagadnieniom związanym z szeroko rozumianą medycyną (i pomocniczymi wobec niej: botaniką, anatomią, patologią, chemią, zoologią etc.)⁴.

Z wielkim zaciekawieniem przeczytałem pierwszy rocznik waszych „Miscellanea”, sprawiło mi to nie tylko dużą przyjemność, ale i pożytek przyniosło. Dzieło to nie tylko dla lekarzy, ale i dla innych ludzi uczonych i wyższego stanu bardzo jest pożyteczne z powodu zawartych w nim ciekawych rzeczy(...) Książka ta podoba mi się bardzo nie tylko z powodu różnorodności tematów w niej poruszonych, lecz też i dlatego, że napisało ją wielu wykształconych ludzi, i że

jest ozdobiona rysunkami. Książka zaś bez rysunków jest jak ciało bez duszy, pisał nadworny chirurg króla Jana Kazimierza, Marcin Bernhardt-Bernitz (1625–1682), w liście z 25 grudnia 1670 roku do Philippa Sachsa von Löwenheima⁵. Ryciny ilustrujące opisywane obserwacje stanowią o dużej atrakcyjności rocznika, wzbogacając i rozszerzając źródła do dziejów medycyny i ówczesnego świata.

2 D. A. Kronick, *History of Scientific and Technical Periodicals*, New York, 1976, s. 81.

3 L. Daston, *The Empire of Observation 1600–1800* [w:] L. Daston i E. Lunbeck (red.), *Histories of Scientific Observation*, Chicago 2010, s. 81.

4 M. Ornstein, *The Role of Scientific Societies in the Seventeenth Century*, Chicago, 1928, s. 171.

5 M. Łyskanowski, *Polonica w czasopiśmie XVII i XVIII wieku „Miscellanea Curiosa”*, 1961, „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej”, seria B, z. 5, s. 46.

Ryc. 2. Rycina przedstawiająca czaszkę ludzką, odnaniezoną w 1652 r. przez doktora M.B. v. Bernitza, porośniętą zanokcicą murową i mchem [w:] *Miscellanea curiosa medico-physica...*, annus 2, Jena 1671, GBL DSKM Sygn. 31,629

Drugim, nie mniej istotnym, celem powołania czasopisma było zjednanie dla Akademii życzliwości i protekcji cesarskiej, w związku z czym już pierwszy rocznik zawierał dedykacje pod adresem Leopolda I. Te kroki przyniosły efekty i doprowadziły w 1687 roku do objęcia całego towarzystwa naukowego patronatem władcy, a w konsekwencji do zmiany jego nazwy na *Academia Caesarea Leopoldina Naturae Curiosorum*, oraz nadania mu przywilejów tej samej rangi, co przysługujące na przykład Uniwersytetowi w Wiedniu⁶.

W *Miscellanea Curiosa* można znaleźć wiele prac lekarzy związanych z polską kulturą i praktykujących na terenie Polski, w tym liczne obserwacje lekarzy gdańskich,

6 M. Ornstein, *The Role of Scientific Societies in the Seventeenth Century*, Chicago, 1928, s. 173.

na przykład Jana Schmidta (1614–1680). W latach 1673, 1674 i 1677 sprawozdania ze swoich badań opublikował w czasopiśmie Szymon Schultz (1622–1679), toruński fizyk⁷.

Wśród autorów publikacji w roczniku występują lekarze królów i magnatów polskich. Rzeczą charakterystyczną i godną uwagi jest podkreślanie przez nich związku

Ryc. 3. Ilustracja do obszernego opisu bazyliżki autorstwa doktora G.W. Wedla [w:] *Miscellanea curiosa medico-physica...*, annus 3, Lipsk-Frankfurt 1673, GBL DSKM Sygn. 31,629/2

z polskim dworem królewskim poprzez między innymi zamieszczanie obok swojego imienia i nazwiska tytułu „Regiae Majestatis Poloniae Consiliarius et Archiater”⁸. Swoją obserwację dotyczącą sekcji zwłok pięćdziesięcioletniego złodzieja zamieścił

7 *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Szymon Schultz, wstęp do publikacji pracy Sz. Schultza w tłumaczeniu M. Kamińskiej-Axer, 1976, „Archiwum Historii Medycyny”, XXXIX, 2, s. 237.*

8 M. Łyskanowski, *Polonica...*, s. 48.

w czasopiśmie Jerzy Seger (1629–1678), nadworny medyk Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego, lekarz miejski w Toruniu, fizyk miejski oraz profesor w słynnym gdańskim Gimnazjum Akademickim⁹. Lekarzem biskupów warmińskich oraz polskich królów Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego publikującym w czasopiśmie był Andrzej Knoeffel młodszy († 1699)¹⁰.

Czasopismo ukazywało się jako rocznik, niekiedy roczniki były podwójne. Wydania numerowane były kolejno latami (*annus*) i jako *decuria* (dziesięć kolejnych roczników). W pierwotnej formie ukazały się trzy dekurie obejmujące kolejno lata: 1670–1679, 1682–1691 oraz 1694–1705. Następnie czasopismo przechodziło kolejne przeobrażenia i zmiany tytułów – obecnie jego tradycje kontynuuje ukazujący się od lat 30. XX wieku periodyk *Nova Acta Leopoldina*.

W zbiorach Działu Starej Książki Medycznej Głównej Biblioteki Lekarskiej znajduje się osiem woluminów zawierających roczniki czasopisma *Miscellanea Curiosa*. Część z nich to klocki intrologatorskie (adligaty), w których wspólnie oprawiono więcej niż jeden tytuł wydawniczy. Numerów czasopisma jest w nich w sumie jedenaście, w tym rocznik drugi drugiej dekurii występuje podwójnie. Wszystkie wydrukowane zostały w formacie *quarto*, natomiast w związku z różną proveniencją woluminy są też różnie oprawione.

1) Pierwszy wolumin został zakupiony w *Desie* w 1953 roku. Oprawiony jest w pełną, brązową skórę, z tłoczeniami i szyldzikiem, a krawędź bloku nakrapiana jest na czerwono. Wewnątrz zawiera stemple instytucji: *Medizinisch-Chirurgische Lehranstalt – Magdeburg* (uczelni funkcjonującej w latach 1827–1841) oraz *Institut für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften – Berlin* (Instytutu Historii Medycyny i Nauk Przyrodniczych, założonego w Berlinie w 1930 roku), a także nieczytelny podpis atramentem. Na jego oprawioną wspólnie zawartość składają się kolejno:

- oznaczony sygnaturą **30.317/1** rocznik pierwszy czasopisma *Miscellanea Curiosa...* (1670), wydany w Lipsku, w drukarni Johanna Bauera, w roku 1670;
- oznaczony sygnaturą **30.317/2** rocznik drugi (1671) czasopisma, wydany w Jenie w 1672 roku, w drukarni Samuela Krebsa;
- oznaczony sygnaturą **30.318** dodatek (*Appendix*) do rocznika pierwszego, wydany we Wrocławiu;

9 *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Jerzy Seger*, wstęp do publikacji pracy J. Segera w tłumaczeniu M. Kamińskiej-Axer, 1976, „Archiwum Historii Medycyny”, XXXIX, 1, s. 93.

10 *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Andrzej Knoeffel*, wstęp do publikacji pracy A. Knoeffela w tłumaczeniu M. Kamińskiej-Axer, 1976, „Archiwum Historii Medycyny”, XXXIX, 3, s. 369.

- oznaczona sygnaturą **30.319** dysertacja *Homo ex ovo sive de ovo humano*, autorstwa dra Ch. Fr. Garmanna, członka Leopoldyny, wydana w Chemnitz (Kamienicy Saskiej), w drukarni J. G. Guetnera, w 1672 roku.

Kolejne dwa woluminy pochodzą z dwu różnych zakupów, ale oprawione są identycznie, w pełną skórę białą, z barwioną na zielono krawędzią bloku. Można zatem przypuszczać, że znajdowały się w którymś momencie w jednym księgozbiorze:

2) Wolumin zakupiony w 1954 w warszawskiej księgarni *Dippel i Hammer* nosi częściowo zakryty ekslibris z mottem „Me sibi jure suum, Dominus propriumque paravit; Usus concessit sponte cuique bono. Sed tu, si bonus es, Domino me reddito, gratus. Si retines, malus es, nec bonus usus erit”, co świadczy o tym, że należał do księgozbioru Andreasa Hedio (1640–1703), uczonego i bibliotekarza działającego w Królewcu¹¹. Znajduje się w nim również adnotacja piórem o treści „Pharmacop[ee?] Oliven[sis?] de [Ocis?] Cister[sis?] in Prussie”, która być może wskazuje na księgozbiór opactwa Cystersów w Oliwie. Wolumin ten zawiera oznaczony sygnaturą 31.340 podwójny rocznik siódmy i ósmy (1699–1700) trzeciej dekurii, wraz z dodatkami, wydany w oficynie Christiana Froberga w 1702 roku, z podanymi jako adres wydawniczy: Berlinem, Frankfurtem nad Menem, Lipskiem i Norymbergą.

3) Wolumin zakupiony w 1959 roku w antykwariacie *Domu Książki*, należał do księgozbioru Samuela Ledela (Ledeliusa) (1644–1717), niemieckiego lekarza praktykującego w Grünbergu, członka Leopoldyny i autora obserwacji publikowanych na łamach *Miscellanea Curiosa*. Świadczy o tym oznaczenie własnościowe wykonane piórem. Wolumin zawiera dwa roczniki trzeciej dekurii czasopisma wraz z dodatkami:

- oznaczony sygnaturą **31.523/1** rocznik trzeci (1695), wydany w Lipsku i Frankfurcie, w drukarni Johanna Andrei, w 1696 roku;
- dodatek do rocznika trzeciego, wydany w Norymberdze, w 1696 roku;
- oznaczony sygnaturą **31.523/2** rocznik czwarty (1696), wydany w Lipsku i Frankfurcie, w drukarni Christiana Froberga, w 1697 roku;
- dodatek do rocznika czwartego, wydany w Norymberdze, w 1697 roku.

Co ciekawe, w publikacji odnaleźć można wykonane piórem, prawdopodobnie odautorskie poprawki i skreślenia w treści tekstów autorstwa Ledela.

4) Kolejny wolumin, oprawiony w pełną, białą skórę, z krawędzią bloku nakrapianą na czerwono, to klocek introligatorski, zawierający trzy współoprawne dzieła:

- oznaczony **31.629/1** rok drugi (1671) czasopisma, wydany w 1671 roku w Jenie, w drukarni Samuela Krebsa;

11 E. C. zu Leiningen, *German Book-plates. An Illustrated Handbook of German and Austrian Exlibris*, London-New York, 1901, s. 46.

- dodatek (appendix) do roku pierwszego, wydany we Wrocławiu i zawierający poza paroma pracami i listami również indeks roku pierwszego;
- oznaczony **31.629/2** rok trzeci (1672) wydany w Lipsku i Frankfurcie w drukarni J.-G. Drulmanna w 1673 roku. Wart uwagi między innymi ze względu na zawartą w nim obserwację o bazyliuszku, autorstwa doktora Georga Wolfganga Wedla (1645–1721), w treści której przytacza on między innymi relację o pojawieniu się tego stworzenia w Warszawie.

Dwa kolejne woluminy, zakupione w 1972 roku, nie posiadają oprawy ani znaków własnościowych, są jednak warte szczególnej uwagi ze względu na polonica znajdujące się w ich treści:

5) Pierwszy z nich, wydany w Lipsku i Frankfurcie w 1677 roku, nakładem Johanna Fritscha, zawiera oznaczony sygnaturą **31.808/1** podwójny rocznik szósty i siódmy (1675–1676) czasopisma. Na stronach 117–121 znajduje się pięć artykułów opisujących przypadki chorób i sposoby ich leczenia, autorstwa wspomnianego wyżej doktora Andrzeja Knoeffela młodszego († 1699)^{12, 13}.

6) Drugi wolumin zawiera oznaczony sygnaturą **31.808/2** dodatek (*Appendix*) z dwiema rozprawami, z których pierwsza, autorstwa Marcina Bernhardiego-Bernitza, poświęcona jest sposobom leczenia stosowanym na dworze Władysława IV i Jana Kazimierza przez doktora Andrzeja Knoeffela starszego († 1658), ojca lub brata swojego młodszego imiennika^{14, 15}.

Ostatnie dwa woluminy, zakupione w 1949 roku w antykwariacie *Domu Książki*, oprawione są w pełną skórę, z tłoczeniami oraz szyldzikiem na grzbiecie i nakrapianą krawędzią bloku. W drugim z nich znajduje się adnotacja piórem „Sum ex libris J. C. K[led?]wi[ch?] D.”. Są to dwa roczniki drugiej dekurii, wydane w Norymberdze nakładem Wolfganga Endtera:

- 7) oznaczony sygnaturą **31.802** rocznik drugi (1683), wydany w 1684 roku;
- 8) oznaczony sygnaturą **31.803** rocznik siódmy (1688), wydany w 1689 roku.

12 S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa, 1888, s. 219.

13 *Polski Słownik Biograficzny*, tom IV, Kraków, 1938, s. 92.

14 S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa, 1888, s. 218.

15 *Polski Słownik Biograficzny*, tom IV, Kraków, 1938, s. 91.

Bibliografia:

1. Barnett F. M., *Medical Authority and Princely Patronage. The Academia Naturae Curiosorum. 1652–1693*, Chapel Hill 1995
2. Daston L., *The Empire of Observation 1600–1800* [w:] Daston L., Lunbeck E. (red.), *Histories of Scientific Observation*, Chicago 2010, s. 81–110
3. Emerson R. L., *The Organisation of Science and Its Pursuit in Early Modern Europe* [w:] Olby R. C., Cantor G. N., Christie J. R. R. i wsp. (red.), *Companion to the History of Modern Science*, London 1996, s. 960–979
4. Jarcho S., *Seventeenth-Century Medical Journalism: As Exemplified by the Ephemerides Naturae Curiosorum*, „JAMA”, 1972, 220(1), s. 64–68
5. Kamińska-Axer M., *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Johann Schmidt*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1975, XXXVIII, z. 3–4, s. 365
6. Kamińska-Axer M., *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Jerzy Seger*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1976, XXXIX, z. 1, s. 93
7. Kamińska-Axer M., *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Szymon Schultz*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1976, XXXIX, z. 2, s. 237
8. Kamińska-Axer M., *Prace lekarzy związanych z kulturą polską, publikowane w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa” z XVII i XVIII w. Andrzej Knoeffel*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1976, XXXIX, z. 3, s. 369
9. Kościński S., *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa, 1888
10. Kronick D. A., *History of Scientific and Technical Periodicals*, New York 1976
11. zu Leiningen E. C., *German Book-plates. An Illustrated Handbook of German and Austrian Exlibris*, London-New York, 1901
12. Łyskanowski M., *Polonica w czasopiśmie XVII i XVIII wieku „Miscellanea Curiosa”*, „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej”, 1961, seria B, z. 5, s. 46
13. Ornstein M., *The Role of Scientific Societies in the Seventeenth Century*, Chicago 1928
14. Wender M., *Leopoldina – Niemiecka Akademia Przyrodników*, „Nauka”, 2006, 1, s. 156–158

STRESZCZENIE:

Starodruki mogą stanowić cenne źródło do badania historii nauk medycznych i genezy nowoczesnego systemu obiegu naukowego. W niniejszym artykule zarysowane zostały syntetycznie dzieje i znaczenie czasopisma *Miscellanea Curiosa*, a znajdujące się w zbiorach Głównej Biblioteki Lekarskiej woluminy zostały opisane z uwzględnieniem ich proveniencji i poloniców w ich treści. Osiem woluminów znajdujących się w księgozbiorze stanowi wartościowy punkt wyjścia dla badań z zakresu historii nauki nowożytnej, ze szczególnym uwzględnieniem udziału polskich medyków w zachodnioeuropejskim obiegu naukowym. Odnalezione w jednym z woluminów prawdopodobne autografy Samuela Ledela (1644–1717), posiadają wartość dla badań biograficznych.

SŁOWA KLUCZOWE: nowożytność, historia nauki, historia medycyny, *Miscellanea Curiosa*, *Academia Naturae Curiosorum* (Leopoldina), starodruki, Samuel Ledel

ABSTRACT:

Early printed books can be an invaluable source for research into the history of medicine and the origins of the modern system of scientific publishing. This paper synthesizes the history and significance of the journal *Miscellanea Curiosa* and describes the volumes kept at the Central Medical Library, including their provenance and Poland-related contents. Eight volumes in the holdings of the library provide a reliable starting point for research into the history of early modern science, with particular emphasis on the presence of Polish physicians in the Western European scientific network. Possible autographs of Samuel Ledel (1644–1717) found in one of the volumes, are of great value for biographical research.

KEYWORDS: early modern period, history of science, history of medicine, *Miscellanea Curiosa*, *Academia Naturae Curiosorum* (Leopoldina), early printed books, Samuel Ledel